

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У США

Менджул М. В.

У науковій статті досліджено основні засади регулювання сімейних відносин у США. Проаналізовано принципи, що містяться в законодавстві на рівні всієї федерації, окремих штатів, а також у судових прецедентах. Встановлено вплив ліберального індивідуалізму на правове регулювання сімейних відносин. З урахуванням проведеного дослідження зроблено висновки щодо необхідності вдосконалення правового регулювання окремих сімейних інститутів в Україні.

Ключові слова: принцип, сімейні відносини, подружжя, одностатевий шлюб, судовий прецедент.

В научной статье исследованы основные принципы регулирования семейных отношений в США. Проанализированы принципы, содержащиеся в законодательстве на уровне всей федерации, отдельных штатов, а также в судебных прецедентах. Установлено влияние либерального индивидуализма на правовое регулирование семейных отношений. С учетом проведенного исследования сделаны выводы о необходимости совершенствования правового регулирования отдельных семейных институтов в Украине.

Ключевые слова: принцип, семейные отношения, супруги, однополый брак, судебный прецедент.

In the scientific article the main principles of regulation of family relations in the USA are researched. The principles contained in the legislation at the level of the whole federation, individual states, as well as in precedent cases are analyzed.

Established that the regulation of family relations in the United States are within the competence of individual states, in this regard, there are a number of differences both in the legislation and in the judicial practice. In order to unify the laws of the states in the field of family relations, a number of legislative acts were developed, the special significance of which is the Marriage and Divorce Act (1970). The influence of liberal individualism on the legal regulation of family relations is established. At the level of US states, there is a different approach to the legal regulation of family relations, from their regulation to constitutional and legislative norms to predominantly case-law regulation. American scholars, when analyzing the fundamentals of family law, distinguish two key principles – biblical traditionalism and liberal individualism, which in their opinion characterize the contemporary American family law. In the United States there is legislative and case law governing both civil partnerships and same-sex marriages.

Unusual for Ukrainian family law is the recognition in the United States of marital property intangibles, for example, the business reputation of a commercial firm. The cost of such assets can be estimated in cash equivalent and the share is paid accordingly to another spouse. Moreover, there are cases of “professional knowledge” in cases of detention.

Taking into account the conducted research, conclusions were made on the need to improve the legal regulation of individual family institutions in Ukraine.

Key words: principle, family relations, marriage, same-sex marriage, judicial precedent.

Постановка проблеми та її актуальність. Глобалізаційні процеси приводять до зближення правових систем, уніфікації правових норм у різних галузях права. У зв'язку з цим і в контексті реформування сімей-

ного законодавства України важливим є дослідження основних засад регулювання сімейних відносин у зарубіжних державах, зокрема США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені аналізували проблеми сімейних цінностей американського суспільства (Т.В. Кравченко) [1], порівнювали окремі сімейно-правові інститути (Л.В. Радченко [2], О.В. Розгон [3], І.С. Семенюк [4]), при цьому дослідженню сімейно-правових принципів у США приділено недостатньо уваги.

Метою статті є аналіз основних засад регулювання сімейних відносин у Сполучених Штатах Америки.

Виклад основного матеріалу. Регулювання сімейних відносин у США належить до компетенції окремих штатів, у зв'язку з цим є ряд відмінностей як у законодавстві, так і в судовій практиці. Водночас Конгресом США прийнято ряд актів з окремих питань сімейного права, зокрема у сфері надання допомоги малозабезпеченим сім'ям, про запобігання викраденням дітей, а також щодо виконання зобов'язань з утримання дітей. З метою уніфікації законодавства штатів у сфері сімейних відносин було розроблено ряд законодавчих актів, зокрема такі: Уніфікований закон про шлюб і розлучення (1970 р.); Загальний закон про юрисдикцію щодо опіки над дітьми (1968 р.); Закон про забезпечення та юрисдикцію щодо опіки над дітьми (1997 р., введений у дію в усіх штатах. Першими в 1998 р. цей закон прийняли Оклахома і Аляска, останнім – Вермонт у 2011 р.); Закон про дошлюбні та шлюбні договори (2012 р., прийняли тільки Північна Дакота та Колорадо); Єдиний закон про арбітраж у сфері сімейного права (2016 р., був введений у дію в Аризоні та Гаваях, з 2019 року діє в Північній Дакоті та Массачусетсі).

До Уніфікованого закону про шлюб і розлучення (1970 р.) були внесені суттєві зміни в 1971 р. та в 1973 р. Він був уведений у дію повністю в штатах Аризона (у 1973 р.), Джорджія (у 1973 р.), Вашингтон (у 1973 р.), Колорадо (у 1973 р.), Монтана (у 1975 р.) та Міннесота (у 1978 р.), але ряд його положень поступово були реципійовані в законодавство інших штатів.

На рівні американських штатів є різні підходи до правового регулювання сімейних відносин – від їх регулювання конституційними та законодавчими нормами до переважно прецедентного регулювання. Наприклад, основними джерелами сімейного права в Каліфорнії є як Сімейний кодекс Каліфорнії, окремі закони, так і прецеденти апеляційних судів Каліфорнії та Верховного суду штату Каліфорнія [5].

Американські науковці під час аналізу засад сімейного права, виділяють два ключові принципи – біблійний традиціоналізм і ліберальний індивідуалізм, які, на їхню думку, характеризують сучасне американське сімейне право. При цьому Вівіан Е. Гамільтон зазначає, що кожен із цих принципів є індивідуально

Менджул М. В., 2018

недосконалим. Біблійний традиціоналізм формує нормативний погляд на «моральну сім'ю», а ліберальний індивідуалізм підкреслює автономність індивіда й захищає свободу у світському та плюралістичному суспільстві [6, с. 31-33]. Ліберальний індивідуалізм також втілюється в таких поняттях: свобода від втручання держави (недоторканність приватного життя), свобода укладання договорів; регулювання нетрадиційних форм співжиття та інше.

Загалом, регулювання порядку укладення шлюбу в США не зазнало значних змін. Для укладення шлюбу особи повинні отримати дозвіл на вступ у шлюб, який надається окружним клерком, як правило, протягом 3-7 днів. У багатьох штатах діє вимога здачі аналізу крові на виявлення хвороб, що передаються статевим шляхом (наприклад, сифілісу чи гонореї), хоча результати обстеження не можуть бути підставою відмови укладення шлюбу. У деяких штатах введено вимогу на дослідження наявності у людини синдрому набутого імунodefіциту (СНІД) [7, с. 13-14].

Варто зазначити, що науковці визначають американську сім'ю у XXI столітті як посттрадиційну [1, с. 363], враховуючи, що поряд із традиційною сім'єю, яка складається з батька, матері та дітей, з'явилися нові форми сімейних союзів (мати та батько, які самостійно виховують дітей, одностатеві сім'ї тощо). Загалом, такі тенденції мають місце не тільки в США, але й в інших державах світу.

У США є законодавче та прецедентне регулювання як цивільних партнерств (наприклад, у штаті Вермонт на рівні закону партнерства були визнані ще у 2000 р.) [8], так і одностатевих шлюбів. У 1996 р. Конгресом США був прийнятий Закон про захист шлюбу, згідно з яким штати могли не визнавати юридичної сили будь-яких законів інших штатів, що стосуються відносин між особами однієї статі і, відповідно, не визнавати одностатеві шлюби, укладені в інших штатах. 26 червня 2013 р. Верховний суд США виніс рішення у справі *United States v. Windsor*, яким визнав неконституційним положення Закону про захист шлюбу щодо можливості невизнання одностатевих шлюбів, укладених в інших штатах [9]. У справі *Lawrence v. Texas* Верховний суд США визнав неконституційними закон про содомію не тільки в Техасі, але й в інших штатах [10].

До 2015 р. одностатеві шлюби на території США були дозволені законами, судовими прецедентами у тридцяти шести штатах, окрузі Колумбія і Гуам. Національна підтримка одностатевих шлюбів зростає вище 50 % уперше в 2011 р. і нижче цієї позначки не знижувалася, а у 2015 р. показник уперше сягнув 60 % [11]. Станом на 2016 р. 83 % американців у віці 18-29 років підтримували одностатеві шлюби [12].

26 червня 2015 р. Верховний суд США виніс рішення у справі *Obergefell v. Hodges* і постановив, що фундаментальне право на шлюб гарантується одностатевим парам, зважаючи на положення чотирнадцятої поправки до Конституції США [13]. Після винесення цього рішення в усіх штатах США повинні видаватися ліцензії на реєстрацію шлюбу одностатевими парами. Верховний суд США 26 червня 2017 р. у справі *Pavan v. Smith* вирішив, що одностатеві пари повинні мати однакові умови, як і пари протилежної статі під час видачі свідоцтв про народження дітей [14]. Проте залишається проблема відсутності єдиного федерального закону щодо заборони

дискримінації подружжя в одностатевих шлюбах порівняно з традиційними шлюбами. Крім того, в декількох округах штатів Алабама та Техас досі відмовляють у видачі ліцензії на шлюб одностатевим парам.

У серпні 2016 р. Міністерство фінансів оцінило кількість одностатевих шлюбів, пов'язуючи податкові декларації одностатевих пар. Це дослідження показало, що у 2014 р. в США було близько 183 280 одружених одностатевих пар, або «приблизно третина від 1 % усіх шлюбів» [15]. Кількість одностатевих шлюбів у США у 2015 р. була 250 450, а шлюбів між особами різної статі – 51 809 201, тобто показник одностатевих шлюбів становив 0,48 % від усієї кількості шлюбів. Найбільший показник в окрузі Колумбія (0,80 %, або ж 47 819 одностатевих шлюбів за 5 948 710 шлюбів між особами різної статі), а найменший показник у Північній Дакоті (0,13 %, 180 одностатевих шлюбів і 141 937 шлюбів між особами різної статі) [16].

В окремих штатах США на рівні законів передбачено різні підстави для розлучення. До кінця 60-х рр. XX ст. в США була поширена концепція розірвання шлюбу за умови наявності «вини» одного з подружжя та обов'язку іншого з подружжя довести це. У 1969 р. в штаті Каліфорнія був прийнятий перший закон, що встановлював розлучення «без вини», і серед підстав розірвання шлюбу було встановлено «несумісні розбіжності, що призвели до непоправного розриву шлюбу» або «невиліковне божевілля». Принцип розлучення «без вини» був утверджений також в Уніфікованому законі про шлюб і розлучення 1970 р. (із змінами, внесеними в 1971 та 1973 рр.). Зокрема, в редакції 1973 р. законом було встановлено, що для розірвання шлюбу необхідно встановити «непоправне зруйнування» шлюбу або довести, що подружжя проживає окремо більш ніж 180 днів та є серйозні протиріччя [8, с. 6-7]. По суті, відбулося становлення принципу свободи розірвання шлюбу, адже особа могла розірвати шлюб за її бажання, а також обмежувалося втручання держави у сферу приватного життя сім'ї. Поступово цей принцип був утверджений у більшості штатів.

Аналіз законодавства в США показав, що 16 штатів не встановлюють вини як єдину підставу для розлучення, 31 штат додає невинуватість до традиційних підстав розлучення, 10 штатів встановлюють несумісність як підставу для розлучення, 25 штатів встановлюють як підставу для розлучення проживання окремо протягом певного періоду часу [8, с. 13]. Наприклад, за законом Нью-Йорка, є як підстави для розлучення, що ґрунтуються на вині одного з подружжя, так і підстави «без вини», а саме: жорстоке і нелюдське поводження; окреме проживання подружжям терміном більше одного року; ув'язнення одного з подружжя на строк понад три роки; зрада; зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами; імпотенція; перебування в ще одному законному шлюбі; стійкі психічні розлади [17]. Згідно із Сімейним кодексом Каліфорнії є дві підстави для розірвання шлюбу: непримиренні розбіжності, які зумовили фактичний розпад шлюбу (ст. 2311), та постійна правова нездатність приймати рішення (ст. 2312) [5].

У законах багатьох штатів встановлено термін для примирення сторін (від двох місяців для бездітних пар і від шести місяців для сімей із дітьми), обов'язок застосовувати медіацію та інші примирні процедури.

При цьому суд завжди встановлює, чи справді «руйнування шлюбу» має непоправний характер.

Судова практика США останніми роками встановлює принцип спільного майна подружжя незалежно від того, ким воно придбане [7, с. 16]. Під час розподілу враховується, яке майно мали сторони до шлюбу, тривалість шлюбу та вклад кожного з подружжя у набуття майна, зокрема шляхом ведення домашнього господарства, виховання дітей тощо.

Принцип «забезпечення фінансової самодостатності» передбачає, підтримку того з колишнього подружжя, хто не працював під час шлюбу, для забезпечення його «реабілітації» та повернення до можливості працювати. Наприклад, § 308 Уніфікованого закону про шлюб і розлучення встановлює, що під час визначення аліментів на користь одного з подружжя враховується таке: фінансовий стан того з подружжя, який просить стягнути аліменти на свою користь, включно з майном, отриманим під час майнового врегулювання, кошти, призначені для утримання дитини; спроможність заробити самостійно; час, який потрібен для отримання освіти, щоб працевлаштуватися; рівень життя під час шлюбу; тривалість шлюбу; вік, фізичний і душевний стан особи, яка потребує аліменти; фінансове становище платника аліментів. Сучасна судова практика показує, що аліменти на іншого з подружжя призначаються не часто і на незначний термін. У більшості штатів замість аліментів основною формою врегулювання фінансових відносин колишнього подружжя стає майнове врегулювання [7, с. 22-23].

Незвичним для українського сімейного законодавства є визнання в США шлюбним майном нематеріальних активів, наприклад ділової репутації комерційної фірми. Вартість таких активів може бути оцінена в грошовому еквіваленті, і частка відповідно виплачується іншому з подружжя. Ба більше: є випадки врахування «професійних знань і навичок» у справах про надання утримання. Наприклад, один із подружжя закінчив навчальний заклад і здобув професію, а інший із подружжя в цей час працював, щоб утримувати сім'ю. У такому разі суд може призначити аліменти з врахуванням майбутніх доходів для забезпечення економічної справедливості, що один із подружжя пожертвував можливістю отримати освіту і, відповідно, створив такі умови для іншого з подружжя. Саме до такого висновку дійшов Апеляційний суд Нью-Йорка у справі *M. O'Brien v. L. O'Brien*. Зокрема, суд встановив, що ліцензія на медичну практику є майном подружжя. Оскільки чоловік навчався, а дружина в цей час працювала і внесла 76 % доходів подружжя (за винятком 10 000 дол. США у вигляді студентських позик, отриманих відповідачем), суд зобов'язав чоловіка сплатити дружині грошову компенсацію у зв'язку з розлученням і розподілом майна в розмірі 188 800 доларів США, що становить 40 % від вартості ліцензії (11 річних платежів різної суми протягом 1982-1992 рр.) [18].

Щодо опіки над дітьми, то до ХХ ст. вона традиційно надавалася чоловікам, згодом з'явилася доктрина «ніжного віку», згідно з якою вважалося, що про маленьких дітей краще потурбується їхня мати [7, с. 25-26]. Батько міг спростувати цю презумпцію, довівши, що мама не може як слід піклуватися про дітей або що він може зробити це краще. Нині, враховуючи принципи рівності та найкращих інтересів дитини, кожен із батьків

однаковою мірою може опікуватися дітьми і все більше судових рішень, в яких діти залишаються під опікою батька. Під час винесення рішення з врахуванням принципу найкращих інтересів дитини суди враховують таке: здатність кожного з батьків піклуватися про дитину; спосіб життя батьків; відносини між дитиною і батьками; бажання кожного з батьків здійснювати опіку над дитиною; збереження стабільності в оточенні дитини (місце проживання, школа, друзі); думку та бажання дитини. Досить поширеними в США є судові рішення про спільну опіку над дитиною, внаслідок чого дитина проживає з кожним із розлучених батьків по черзі й обоє батьків виконують свої обов'язки.

У США регулювання сімейних відносин побудовано на принципі протидії насильству в сім'ї. Цікавою є норма в багатьох штатах щодо «personal protection order» для постраждалої особи. Наприклад, якщо подружжя розлучається, то на період процесу розлучення суд може заборонити чоловікові будь-які контакти з дружиною, якщо мало місце насильство [7, с. 47]. Законодавство більшості штатів захищає не тільки від фізичного насильства, але і від інших його проявів.

У сімейному законодавстві США відбулося розширення повноважень держави щодо захисту дітей, проте це не означає послаблення концепції недоторканості сім'ї, а демонструє визнання дітей повноправними особами з індивідуальними правами [6, с. 43]. Держава не втручається без обґрунтованої підстави, саме тому принцип недоторканості сім'ї збережено і він корелюється із принципом найкращих інтересів дитини. Тобто за наявності підстав (наприклад, насильство в сім'ї) суд може прийняти рішення про позбавлення волі та інші рішення, пов'язані з безпекою та захистом дітей.

Американський юридичний інститут у 1997 р. розробив проект принципів у сфері регулювання сімейних відносин, кінцевий варіант яких був прийнятий у травні 2000 р. [8, с. 9]. Зокрема, запропоновано змінити відомий принцип найкращих інтересів дитини на основі стандарту апроксимації, розробленого професором Елізабет Скотт [19, с. 574]. Американські вчені обґрунтовують, що така необхідність виникла у зв'язку з різною судовою практикою під час застосування принципу найкращих інтересів дитини, а також тому, що батьки в судових розглядах удаються не до співпраці задля забезпечення інтересів дитини, а до пошуку недоліків один в одного, що призводить до ще більшої конфронтації та загострення конфліктів. У зв'язку з цим запропоновано таке: акцентувати увагу на плануванні потреб дитини; розподілити відповідальність за дитину на батьків, і судовий розгляд повинен бути крайнім заходом; встановити більш чіткі критерії під час вирішення спорів щодо дітей; зберегти різноманітні підходи у вихованні батьками дітей; заохочувати батьків передбачати майбутні проблеми та конфлікти і встановлювати засоби для їх вирішення, не пов'язані із судовим розглядом; дозволяти постійно брати участь у житті дитини за певних обмежених обставин особам, які не є батьками за законом, але виконують функції батьків; забезпечити належний захист жертв домашнього насильства. Принципи рекомендують батькам приймати план виховання дитини, який повинен містити індивідуалізований набір заходів із виховання, утримання дитини, прийняття рішень щодо неї, якщо батьки не проживають разом. Тож принцип найкращих інтересів

дитини не заперечується, а скоріше розвивається і конкретизується, встановлюючи презумпцію корисності спільної відповідальності за прийняття рішень щодо дитини обома батьками.

Висновки. Незважаючи на відмінності регулювання сімейних відносин у різних штатах США як законодавчими актами, так і судовими прецедентами, можна виокремити спільні засади, зокрема такі: справедливість, рівність, розумність, добровільність, моногамія, забезпечення фінансової самодостатності, недоторканність сім'ї, пріоритет інтересів дитини, врахування думки дитини тощо. Надзвичайно цінним для України є досвід американських судів у застосуванні принципу справедливості під час розподілу майна подружжя, визначення розміру аліментів, регулювання умов дошлюбних і шлюбних договорів. Також потребує подальшого дослідження віднесення нематеріальних активів до майна подружжя, що підлягають розподілу на засадах справедливості та рівності, а також їх врахування під час визначення розміру утримання.

Література

1. Кравченко Т.В. Сімейні цінності у контексті реалій сучасного американського суспільства. С. 360-368. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/8125/1/Kravchenko.pdf>.
2. Радченко Л.В. Шлюбний договір в іноземних право-порядках: окремі засади правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 38-41.
3. Розгон О.В. Інститут права наставництва в Україні та за кордоном. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 99-103.
4. Семенюк І.С. Режим майна подружжя: порівняльно-правова характеристика. *Держава та регіони. Серія: «Право»*. 2017. № 2 (56). С. 36-41.
5. Family law in the United States: California: overview. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/9-614-4465?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&comp=pluk&bhcp=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/9-614-4465?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&comp=pluk&bhcp=1).
6. Hamilton Vivian E. Principles of U.S. Family Law. 2006. URL: <https://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F&httpsredir=1&article=1183&context=facpubs&fbclid=IwAR3hK74ZFhqlwn6dPV-8r6QAaT-tzQ5eKCMOvEk-J1ZqWsuJ3eZDEJ1bJmLc>.
7. Бернхем В. Розділ XIII «Сімейне право» з книги «Вступ до права та правової системи Сполучених Штатів Америки». *Право США*. 2012. № 1-2. С. 12-53.

8. Nancy G. Maxwell. Unification and Harmonization of Family Law Principles: The United States Experience. Perspectives for the unification and harmonisation of family law in Europe. URL: http://washburnlaw.edu/profiles/faculty/activity/_fulltext/maxwell-nancy-2003-4commissioneuropeanfamilylaw249.pdf

9. United States v. Windsor, Executor of the estate of spyer, June 26, 2013. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/12pdf/12-307_6j37.pdf.

10. Lawrence v. Texas, 539 U.S. 558 (2003). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/539/558>

11. Justin McCarthy. Two in Three Americans Support Same-Sex Marriage. Politics May 23, 2018. URL: <https://news.gallup.com/poll/234866/two-three-americans-support-sex-marriage.aspx>.

12. Justin McCarthy. Americans' Support for Gay Marriage Remains High, at 61 %. Politics. May 19, 2016. URL: <https://news.gallup.com/poll/191645/americans-support-gay-marriage-remains-high.aspx>.

13. Obergefell et al. v. Hodges, June 26, 2015. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/14pdf/14-556_3204.pdf.

14. Pavan M.N. et al. v. Nathaniel Smith. Decided June 26, 2017. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/16pdf/16-992_868c.pdf

15. Quoc Trung Bui The Most Detailed Map of Gay Marriage in America. *The New York Times*. Sept. 12, 2016. URL: <https://www.nytimes.com/2016/09/13/upshot/the-most-detailed-map-of-gay-marriage-in-america.html>.

16. Fisher R., Gee G., Looney A. Same-sex married taxfilers after Windsor and obergefell. February 28, 2018. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/02/es_20180228_looneysamesexmarriage.pdf.

17. Fault vs. No-Fault Divorce. URL: <https://lawshelf.com/courseware/entry/fault-vs-no-fault-divorce>.

18. O'Brien v. O'Brien. N.Y., 1985 URL: https://courses.cit.cornell.edu/govt313/mc/texts/O_BrienVO_Brien.pdf.

19. Michael R. Clisham and Robin Fretwell Wilson. American Law Institute's Principles of the Law of Family Dissolution, Eight Years After Adoption: Guiding Principles or Obligatory Footnote? *Family Law Quarterly*. Vol. 42. N. 3. Fall 2008. P. 573-618 URL: https://www.researchgate.net/publication/254142521_American_Law_Institute's_Principles_of_the_Law_of_Family_Dissolution_Eight_Years_After_Adoption_Guiding_Principles_or_Obligatory_Footnote.

Менджул М. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету